

Deliktní způsobilost a trestání specifických subjektů (dětí, mladistvých, právnických osob)

Deliktní způsobilost

Deliktní způsobilost je způsobilost nést následky chování, které je v rozporu s právním řádem. Deliktní způsobilost mají všechny právnické osoby a ty osoby fyzické, jejichž mentální schopnosti a momentální duševní stav dovolují, aby fyzická osoba rozpoznala protiprávnost svého jednání a mohla je ovládnout. U zletilých osob, které nebyly zbaveny způsobilosti k právním úkonům, se deliktní způsobilost presumuje.

Trestání

Jistě si každý z nás pod pojmem trestání vybaví něco jiného, převážná většina si představí starou, zchátralou budovu věznice se zamřížovanými okny a v ní velké množství strávených let.

V našem právním řádu je účinným trestem také peněžitá pokuta, která může být mnohem horším trestem, než je samotný výkon trestu ve věznici. Peněžitou pokutu je možno uložit ve výměře od dvou tisíc do pěti milionu korun. Pokud odsouzený nezaplatí trest, soud stanoví tzv. náhradní trest, v němž se pachatel může dočkat trestu odnětí svobody až na dva roky. A pak je už jen na vůli odsouzeného, zda si více váží své osobní svobody, zda je ochoten uhradit uložený peněžitý trest nebo určitou dobu strávit ve věznici.

Trestání dětí

Dítětem se rozumí osoba, která v době spáchání trestného činu nedovršila patnáctý rok svého věku, a nebude podle zákona trestně odpovědná. Důležité je, že vůči dítěti, které spáchalo čin jinak trestný, zákon umožňuje použít vhodné reakce v podobě opatření směřujících k nápravě i ochraně. Soud bude ukládat takováto opatření v občanském soudním řízení.

Kriminalita dětí je v dnešní době závažným společenským problémem. Trestná činnost neustále roste, a to nejen u dospělých, ale bohužel čím dál častěji u dětí. Děti se dopouští stále většího množství majetkových trestných činů, a začíná narůstat také množství násilných útoků, které často končí až smrtí oběti. Nynější generace dětí dospívá daleko rychleji než v minulých dobách, hlavně po stránce fyzické je mnohem vyspělejší. Máme celou řadu nápravných prostředků, ale otázkou je zda jsou odpovídající a dostačující reakcí na jejich delikventní jednání. V České republice se v posledních letech stále více mluví o snížení věku trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů, ať už mezi politiky, odbornou veřejností, ale i laiky. Ve značné míře ani nezáleží na konkrétním určení počátku trestní odpovědnosti mládeže, ale spíše na tom, jak bude společnost reagovat na řešení postihu delikventního jednání mladistvého. Je sice umožněno dětem mladším patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, uložit některá opatření (dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a ochranou výchovu), ale jejich účinnost není zcela dostačující. Problémem je, že při pobytu v kolektivních zařízeních nemají mladí jedinci potřebné emocionální vazby na rodiče a k vychovatelům si nedokáží vytvořit hlubší citový vztah.

Trestání mladistvých

Mladiství jsou osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok svého věku.

Při trestní odpovědnosti mladistvého, při výběru trestu, jeho výměře, výkonu trestu i zahlazení odsouzení je třeba vycházet ze zvláštní péče společnosti o mládež a ze specifických rysů mladistvých pachatelů a jimi spáchaných trestných činů.

U účelu trestu u mladistvých vystupuje zvláště do popředí jeho výchovná funkce. Účelem trestu u mladistvého je především vychovat ho v řádného občana, a to se zřetelem k jeho osobním vlastnostem, k jeho rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází. Účinnost používaných trestů je dosud většinou malá. Z účelu trestu a ze zvláštností mladistvých pachatelů plynou i omezení okruhu trestů, které je možno u mladistvých použít. Mladistvému může soud uložit pouze tresty odnětí svobody (nepodmíněně či podmíněně), obecně prospěšné práce, propadnutí věci, vyhoštění a je-li výdělečně činný, peněžitý trest, trest zákazu činnosti může soud mladistvému uložit jen tehdy, není-li to na překážku přípravě na jeho povolání, přičemž horní hranice sazby tohoto trestu nesmí převyšovat pět let. V řízení proti mladistvému lze též použít novely trestního řádu zavedené instituty podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání, a to v případě trestného činu, na který trestní zákon ve zvláštní části stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Pro ukládání trestu odnětí svobody se u mladistvých trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

Tyto zásady pro ukládání trestu odnětí svobody se uplatňují u mladistvých i při ukládání úhrnného a souhrnného trestu. Spáchá-li pachatel všechny sbíhající se trestné činy jako mladistvý, berou se v úvahu pouze snížené trestní sazby odnětí svobody. Jestliže však mladistvý spáchal trestné činy jednak před dovršením osmnáctého roku a jednak po dovršení osmnáctého roku, pak se u prvých trestných činů trestní sazby odnětí svobody snižují a u druhých zůstávají beze změny.

Ukládá-li soud mladistvému, který nepřekročil osmnáctý rok svého věku, nepodmíněný trest odnětí svobody, vysloví, že trest se vykoná ve zvláštní věznici nebo oddělení odděleně od ostatních odsouzených. Protože tento zvláštní typ nebo zvláštní oddělení věznice se dále člení stejně jako věznice pro ostatní odsouzené, musí soud současně mladistvého zařadit i do některého ze čtyř základních typů věznic. Soud může rozhodnout, že se v takovém ústavu vykoná trest i u mladistvého, který v době rozsudku již překročil osmnáctý rok svého věku, přičemž vezme u úvahu zejména délku trestu a stupeň i povahu narušení. K rozhodování soudu o přeřazení mladistvého, který ve výkonu trestu dovršil osmnáctý rok věku, do věznice pro ostatní odsouzené. Podmíněné propuštění mladistvého je možné po výkonu poloviny trestu odnětí svobody. Vysloví-li soud, že se podmíněně propuštěný mladistvý ve zkušební době osvědčil, hledí na něho, jako by nebyl odsouzen.

Jako prostředek převýchovy mladistvých pachatelů a pachatelů mladších patnácti let stanoví trestní zákon tzv. ochrannou výchovu a to vedle trestu. U mladistvých mohou připadat v úvahu i ostatní ochranná opatření (ochranné léčení a zabránění věci).

Podmíněné tresty odnětí svobody jsou ukládány u velké většiny mladistvých pachatelů. Přes oprávněné kritické výtky k současné zákonné úpravě není jejich možnost dostatečně využívána. Soudy málo uplatňují přiměřená omezení, malá je i kontrola chování odsouzeného ve zkušební době, je slabá výchovná součinnost s kurátory pro mládež.

U mladistvých pachatelů zná trestní zákon široké možnosti upuštění od potrestání. Soud může upustit od potrestání mladistvého nejen tehdy, jsou-li dány obecné podmínky pro upuštění od potrestání, ale také tehdy, má-li za to, že ochranná výchova, kterou zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trest. Jestliže soud upustil od potrestání mladistvého, může požádat toho, kdo je oprávněn nabídnout záruku za jeho nápravu, třebaže takovou záruku nenabídl, aby pomáhal vytvářet podmínky pro to, aby mladistvý žil řádným životem. Tuto možnost má soud samozřejmě i tehdy, jestliže odsuzuje mladistvého k podmíněnému trestu odnětí svobody, k obecně prospěšným pracem, k trestu peněžitému, zákazu činnosti či propadnutí věci.

Pro převýchovu mladistvého je velmi důležité v pravý čas na jeho poklesek zapomenout. Proto zákon u mladistvých připouští ty nejširší možnosti zahlazení odsouzení.

Ve srovnání s předchozí úpravou jsou podstatně rozšířeny případy zahlazení odsouzení ze zákona. U trestu odnětí svobody může soud rozhodnout o tom, že se odsouzení zahlazuje ihned po výkonu trestu, přičemž bere v úvahu chování mladistvého v ústavu. Jestliže byl mladistvý podmíněně propuštěn a soud kladně rozhodl a jeho osvědčení, hledí na něho, jako by nebyl odsouzen.

Podobně, byl-li uložen mladistvému peněžitý trest, hledí se na něho, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Byl-li uložen mladistvému trest propadnutí věci, hledí se na něho, jako by nebyl odsouzen, jakmile nabyl právní moci rozsudek, jímž byl tento trest uložen.

Trestání právnických osob

Právnické osoby se nejčastěji dopouštějí trestných činů hospodářských a trestných činů proti majetku. Páchají trestné činy obecného ohrožení, ohrožení životního prostředí, poškozování a ohrožování provozu obecně prospěšného zařízení, týrání zvířat, ublížení na zdraví z nedbalosti, úmyslného ublížení na zdraví, podplácení pohrdání soudem, ohrožení pod vlivem návykové látky, opilství, výtržnictví, rvačky a mnoho jiných. Většina z těchto i dalších zde nezmiňovaných trestných činů však nemá přímou souvislost s podnikáním. Právnické osoby nemají vlastní vůle, bez vůle není viny, bez viny není trestní odpovědnost.¹

Zákon o živnostenském podnikání vychází z toho, že k tomu, aby živnostenský úřad mohl náležitě plnit svoje úkoly, musí být vybaven i oprávněním či oprávněními ukládat při zjištění porušení právních povinností na svém úseku postihy, či jinak vyjádřeno, zjednávat nápravu. Realizace tohoto oprávnění přichází v úvahu především při tzv. neoprávněném podnikání, přičemž podle živnostenského zákona se v těchto případech uplatňují postihy jen vůči právnickým osobám. To z toho důvodu, že fyzické osoby jsou za takové jednání postižitelné podle zákona o přestupcích, případně podle trestního zákona. Živnostenský zákon přitom u neoprávněného podnikání právnických osob v postizích, jimiž jsou výlučné pokuty, diferencuje, a to jednak podle předmětu neoprávněného podnikání s ohledem na výši majetkového prospěchu, který zjištěným neoprávněným podnikáním daná právnická osoba získala. Neoprávněným podnikáním se při tom rozumí podnikání, jež je podle platné právní úpravy předmětem živnosti a jež se provozuje bez příslušného živnostenského oprávnění. Může jít přitom jak o případy, kdy právnická osoba nikdy neměla živnostenské oprávnění k danému podnikání založeno, tak o případy, kdy živnostenské oprávnění sice založeno má, ale konkrétní činnosti vykonává nad rámec předmětu tohoto oprávnění, a nakonec i o případy, kdy nadále podniká poté, co její živnostenské oprávnění zaniklo. Za neoprávněné považuje živnostenský zákon dále i takové podnikání právnické osoby, která sice má založeno živnostenské oprávnění, ale jejíž odpovědný zástupce z nejrůznějších důvodů nesplňuje zvláštní podmínky provozování živnosti. Všechny tyto situace bude tedy živnostenský úřad při jejich zjištění kvalifikovat jako neoprávněné podnikání a bude při nich postupovat způsobem, který předepisují příslušná ustanovení živnostenského zákona. Nejmnější v úvahu přicházející postih živnostenský zákon stanoví pro neoprávněné podnikání v činnostech, které jsou předmětem živnosti ohlašovací volné, nejpřísnější postih pak pro neoprávněné podnikání v činnostech, které jsou předmětem živnosti koncesované.

1

¹ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Základy trestní odpovědnosti. Nakladatelství Orac, s. 258

Výše možných postihů je navíc ještě diferencována podle míry neoprávněného podnikání a je stanovena v rozmezí nejméně do 50 000 Kč a nejvíce do 1 000 000 Kč.

Právníká osoba bude odpovídat za trestný čin jen tehdy, jestliže zaviněně neučinila nezbytná opatření k odvrácení nebo odstranění následků uvedených u jednotlivých trestných činů ve zvláštní části trestního zákona anebo takové následky zaviněně způsobila. V rámci navrhované úpravy bude řešena tedy i subjektivní stránka z hlediska jejího rozsahu tak, že by měla zahrnovat možnost právnické osoby při zachování řádné péče následek odvrátit nebo odstranit, anebo pokrývat skutečnost, že právnická osoba následek zaviněně způsobila.

Trestní sankce ukládané právnickým osobám, se v souladu s trestním zákoníkem dělí na tresty a ochranná opatření. Nejzávažnějším trestem je trest zrušení právnické osoby. Další skupinu tvoří tresty majetkové, kterými jsou propadnutí majetku, peněžitý trest a propadnutí věci. Dále návrh zákona upravuje tresty zakazující nebo omezující činnost, jimiž jsou zákaz činnosti, zákaz účasti ve veřejné soutěži a zákaz nebo omezení přijímat veřejné dotace nebo subvence. Samostatně se pak upravuje trest zveřejnění rozsudku ve sdělovacích prostředcích. Dále návrh zákona upravuje ochranné opatření, kterým je zabránění věci.

Jak tresty, tak ochranná opatření jsou přizpůsobeny povaze právnické osoby a jsou zaměřeny převážně na ty stránky její činnosti, které mohou být z hlediska trestu nejučinněji postiženy, jakož i na potřebu prevence.

Zrušení právnické osoby

Nejpřísnějším trestem uloženým právnické osobě je trest jejího zrušení. Přichází zejména v úvahu tam, kde se právnická osoba svou podstatou začlenila např. do organizovaného zločinu, a tvořila jeden z významných článků organizace. Současně je stanoveno, že rozhodnutím o zrušení právnické osoby se zahajuje likvidace právnické osoby.

Propadnutí majetku

Trest propadnutí majetku se může týkat buď části nebo celého majetku právnické osoby, která byla uznána vinnou zvláště závažným zločinem, kterým získala nebo se snažila získat majetkový prospěch.

Peněžitý trest

Nejčastěji ukládaným trestem právnické osobě by měl být trest peněžitý. V souladu s navrhovanou úpravou téhož druhu trestu v trestním zákonu se navrhuje, aby peněžitý trest byl uložen v denních sazbách, přičemž denní sazby v případě právnických osoby by byly přiměřeně zvýšeny oproti sazbám u osob fyzických.

Trest propadnutí věci

Trest propadnutí věci má podobnou povahu jako trest v případě osob fyzických, přičemž se navrhuje přihlídnout k tomu, byl-li na právnickou osobu vyhlášen konkurs.

Zákaz činnosti

Zákaz činnosti ukládaný právnické osobě se týká určité činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nikoli tedy např. samotného podnikání obecně. Je třeba vždy specifikovat, o kterou oblast činnosti právnické osoby se bude jednat.

Zákaz účasti na veřejné soutěži

Jedna z forem, prostřednictvím které právnická osoba vykonává svou činnost a která se dotýká společenských zájmů, je účast v zadávacím řízení o veřejných zakázkách nebo ve veřejné soutěži. Navrhuje se, aby právnické osobě, která se dopustila trestného činu

v souvislosti se zadávacím řízením nebo s veřejnou soutěží, byla omezena na přiměřenou dobu práva účasti v jakémkoli zadávacím řízení nebo v jakékoli veřejné soutěži.

Zákaz nebo omezení přijímat veřejné dotace nebo subvence

Stejně jako zákaz účasti ve veřejné soutěži, také přijímání dotací nebo subvencí v širším smyslu se dotýká celospolečenských zájmů. Proto se právnické osobě při vyslovení tohoto trestu zakazuje přijímat buď veškeré dotace, subvence, návratné finanční výpomoci nebo veřejné podpory.

Zveřejnění rozsudku ve sdělovacích prostředcích

Jde o zcela nový typ trestu, který je požadován v řadě mezinárodních dokumentů. Smyslem tohoto ustanovení není prohloubit zásadu veřejnosti v řízení před soudem, ale spíše poskytnout veřejnosti informaci o tom, že se právnická osoba dopustila trestného činu. Takovýto postup bude přicházet v úvahu zejména tehdy, že činnost právnické osoby, která byla postižena v trestním řízení, byla nebezpečná z hlediska společenského nebo hospodářského. Trest by bylo možno uložit zejména proto, aby se odvrátilo nebezpečí hrozící životu nebo zdraví lidí nebo ohrožující hospodářský prospěch.

Zabrání věci

Ochranné opatření, spočívající v zabrání věci, je převzato z trestního zákona, ale přizpůsobeno povaze právnické osoby, zejména z hlediska probíhajícího konkursního řízení.